

ALICJA SZUMAN

ELEMENTY RACHUNKU SPOŁECZNO-EKONOMICZNEGO ZATRUDNIENIA KOBIEŃ W OKRESIE ROZWOJU RODZINY

W okresie powojennym nastąpiły znaczne zmiany w dziedzinie zatrudnienia. Zaznaczył się przede wszystkim niezwykle szybki wzrost aktywności zawodowej kobiet. Masowe wchodzenie kobiet na rynek pracy spowodowane było przemianami społeczno-ekonomicznymi, jakie miały miejsce w naszym kraju. Zmiany te dotyczyły głównie uspołecznienia środków produkcji, szybkiego tempa industrializacji kraju, przemian w rolnictwie i na wsi, pogłębiających społeczny podział pracy, przemian w dziedzinie oświaty i kultury oraz rozwoju urządzeń socjalnych.

Wzrost zatrudnienia kobiet w gospodarce uspołecznionej zaobserwować możemy na podstawie danych zawartych w tabeli 1. Udział kobiet zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej systematycznie wzrastał. W 1950 r. kobiety stanowiły 30,7% ogółu zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej, natomiast w 1974 r. udział ich znacznie wzrósł i wynosił 42,1%.

W strukturze zatrudnienia kobiet duży jest odsetek kobiet zamężnych obciążonych obowiązkami rodzinnymi. Według danych Narodowego Spisu Powszechnego w 1960 r. było czynnych zawodowo około 3623 tys. mężatek w wieku 15-59 lat. Stanowiły one 61% ogółu kobiet zamęż-

Tabela 1

Stan i dynamika zatrudnienia kobiet (bez uczniów w gospodarce uspołecznionej)

Lata	Zatrudnienie kobiet w tys.	Dynamika zatrudnienia kobiet 1950=100	Udział kobiet w za- trudnieniu w gospod. uspoł. w %
1950	1474,9	100,0	30,7
1955	2054,0	139,3	32,2
1960	2376,7	161,2	33,1
1965	3049,3	206,7	36,3
1970	3870,3	262,4	39,7
1974	4870,4	330,2	42,1

nych w tej grupie wieku. Liczba mężatek czynnych zawodowo w wieku 15 - 59 lat szybko wzrastała w i 1970 r. wynosiła 4405,8 tys., co stanowiło około 72% ogółu kobiet zamężnych w tej grupie wieku.

Problematyka pracy zawodowej kobiet, w szczególności zaś mężatek i matek, mająca bardzo obszerną literaturę jest wciąż przedmiotem zainteresowania naukowców różnych dyscyplin. W dotychczasowej literaturze przedmiotu wiele uwagi poświęcono czynnikom kształtującym przebieg aktywności zawodowej kobiet¹. Przeprowadzono również badania nad motywami pracy zawodowej kobiet² oraz nad ciągłością pracy zawodowej mężatek³. Przedmiotem badań były również przemiany dokonujące się w rodzinie na skutek podjęcia pracy zawodowej przez kobiety zamężne⁴.

Niewiele jednak było analiz omawiających korzyści i koszty wynikające z podjęcia pracy zawodowej przez kobiety⁵. Przyczyną tego jest, między innymi, niemożność dysponowania odpowiednim materiałem statystycznym. Brak szczegółowych badań i publikacji w naszym kraju, dotyczących rachunku społeczno-ekonomicznego zatrudnienia kobiet zamężnych, skłonił nas do bliższego zajęcia się tym zagadnieniem.

¹ Z. Dach, *Praca zawodowa kobiet w Polsce w latach 1950 - 1972 i jej aspekty społeczno-ekonomiczne*, Warszawa 1976; K. Dzieńcio, *Problemy demograficzno-zatrudnieniowe w trzydziestoleciu PRL*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1974, nr 7-8; M. Jakubowicz, *Racjonalne zatrudnienie a praca kobiet*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1971, nr 4; A. Kurzynowski, *Czynniki warunkujące aktywność zawodową kobiet zamężnych*, Biuletyn IGS 1970, nr 2; J. Marczak, W. Cieloch, *Z badań nad czynnikami sprzyjającymi i utrudniającymi zatrudnienie kobiet w zakładach włókienniczych*, Ośrodek Badawczy Łódź 1962; J. Piotrowski, *Praca zawodowa kobiet a rodzina*, Warszawa 1963; M. Przedpelski, *Czynniki warunkujące zatrudnienie kobiet w gospodarce narodowej*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1965, nr 3; tenże, *Społeczno-gospodarcze przesłanki pracy zawodowej kobiet*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1967, nr 2; tenże, *Struktura zatrudnienia kobiet w Polsce Ludowej*, Warszawa 1975; L. Sobczak, *Aktywność zawodowa kobiet i czynniki, które ją określają*, Instytut Pracy Studia i Materiały z. 61, 1969.

² A. Kurzynowski, *Sytuacja rodzinna i zawodowa kobiet a motywy ich pracy zawodowej*, Biuletyn IGS 1971, nr 4, tenże, *Motywy pracy zawodowej kobiet*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1973, nr 6; J. Piotrowski, *Praca zawodowa kobiet a rodzina*, Warszawa 1963.

³ A. Kurzynowski, *Praca zawodowa mężatek a macierzyństwo*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1961, nr 8-9; tenże, *Macierzyństwo a ciągłość zatrudnienia pracownic zamężnych*, Biuletyn IGS 1962, nr 1; E. Manteufel, *Praca zawodowa kobiet a macierzyństwo*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1962, nr 9-10.

⁴ J. Piotrowski, *Aktywizacja zawodowa kobiet zamężnych a ich sytuacja rodzinna*, Studia Socjologiczne 1962, nr 1; tenże, *Praca zawodowa kobiet a rodzina*, Warszawa 1963.

⁵ Pierwsze próby porównania efektów i kosztów wynikających z zatrudnienia kobiet w skali makroekonomicznej przeprowadziły: D. Graniewska, *Usługi żłobków i przedszkoli jako formy opieki nad dziećmi matek zatrudnionych*, Instytut Pracy, Warszawa 1969 oraz Z. Dach, *Praca zawodowa kobiet w Polsce w latach 1950 - 1972 i jej aspekty ekonomiczno-społeczne*, Warszawa 1976.

Przy porównywaniu wyników i kosztów zatrudnienia kobiet zamężnych wyłonił się szereg pytań:

- jakiego rodzaju efektów i kosztów rachunek dotyczy,
- jak mierzyć wyniki i koszty zatrudnienia kobiet zamężnych,
- czy efekty pracy zawodowej kobiet zamężnych równają się ponoszonym przez społeczeństwo kosztom.

W badaniu naszym postaramy się odpowiedzieć na każde z tych pytań. Wypada przy tym zaznaczyć, że znajomość (takiego rachunku jest ważna nie tylko ze względów prognostycznych, ale co znacznie istotniejsze, ze względu na potrzeby stosowania określonej polityki w dziedzinie zatrudnienia. Niedostateczna znajomość rachunku wyników i kosztów związanych z zatrudnieniem kobiet może powodować stosowanie rozwiązań nieefektywnych z ekonomicznego punktu widzenia. Konieczne jest zatem poznanie przede wszystkim elementów rachunku społeczno-ekonomicznego zatrudnienia kobiet zamężnych w okresie rozwoju rodziny i na tym zagadnieniu na razie się skoncentrujemy.

Zanim przystąpimy do omówienia podstawowych elementów rachunku, pragniemy zaznaczyć, że w niniejszym opracowaniu główna uwaga skierowana będzie na pracę zawodową kobiet kiedykolwiek zamężnych w wieku 20 - 44 lat, posiadających dzieci, które łączą pracę zawodową z obowiązkami rodzinnymi i macierzyńskimi.

Kobiety kiedykolwiek zamężne w wieku 20-44 lat interesują nas z trzech powodów:

- 1) wzrost aktywności zawodowej kobiet zaznaczył się najsilniej w środkowej grupie wieku (20 - 44 lat), wskazują na to współczynniki aktywności zawodowej kobiet⁶ zaprezentowane w tablicy 2,
- 2) większość kobiet w tym wieku realizuje swoje plany rozwoju rodziny,
- 3) kobiety pracujące zawodowo osiągają w tym okresie największą wydajność i przydatność w pracy.

W rachunku społeczno-ekonomicznym zatrudnienia kobiet zamężnych wyróżniono następujące elementy:

Zatrudnienie kobiet w wieku 20 - 44 lat

efekty

koszty

dochód narodowy wytworzony przez kobiety zamężne

płace kobiet,
koszty absencji kobiet spowodowane macierzyństwem oraz opieką nad chorym dzieckiem,
nakłady na budowę i eksploatację żłobków i przedszkoli,

⁶ Współczynniki aktywności zawodowej kobiet są relacją czynnych zawodowo kobiet w poszczególnych grupach wieku do ogółu kobiet w danej grupie.

nakłady na świetlice przyszkolne i domy kultury,
 wydatki związane z rozwojem placówek masowego żywienia,
 nakłady związane z rozbudową wszelkiego rodzaju usług np. pracownie krawieckie, pralnie itp.

Podstawowym elementem rachunku społeczno-ekonomicznego zatrudnienia kobiet zamężnych w okresie rozwoju rodziny jest dochód narodowy. Należy przy tym dodać, że dochód narodowy wytwarzają jedynie kobiety zatrudnione w sferze produkcji materialnej. Pozostałe natomiast wywierają istotny wpływ na rozwój gospodarczy kraju.

Tabela 2

Współczynniki aktywności zawodowej kobiet w latach 1950, 1960, 1970, 1974 według wieku

Wiek kobiet	Współczynniki aktywności zawodowej kobiet			
	1950	1960	1970	1974
	Liczba czynnych zawodowo kobiet przypadająca na 100 osób danej grupy			
15 - 19	49,2	41,2	25,6	23,3
20 - 24	67,8	67,8	73,3	73,5
25 - 29	60,7	62,9	75,1	79,7
30 - 34	61,5	63,4	77,7	80,0
35 - 39	63,0	66,9	78,8	82,3
40 - 44	64,1	69,2	80,0	81,6
45 - 49	63,7	68,4	79,2	79,0
50 - 54	60,5	65,7	75,9	74,4
55 - 59	55,0	60,5	68,1	64,7
60 i więcej	35,1	38,2	39,0	31,1

Źródło: *Kobieta w Polsce*, GUS 1975, s. 30 oraz obliczenia własne na podstawie danych z Rocznika Demograficznego 1945 - 1966, GUS Warszawa 1968, s. 84.

Część dochodu 'narodowego' wytworzonego przez kobiety przeznaczona jest na ich płace. Problem płacy i pracy kobiet w Potoce porusza J. Waluk⁷. Zwraca ona uwagę na fakt, iż kobiety otrzymują przeciętnie za pracę zawodową niższe wynagrodzenie od mężczyzn. Przyczynę niższych płac kobiet upatruje J. Waluk przede wszystkim w strukturze zatrudnienia kobiet, większość z nich pracuje bowiem w takich działach gospodarki narodowej, które są na ogół niżej wynagradzane. Przyczyną niższych płac kobiet jest również niższy poziom i inny kierunek kwalifikacji⁸. W stosunku do niewykwalifikowanych pracownic J. Waluk wy-

⁷ J. Waluk, *Płaca i praca kobiet w Polsce*, Warszawa 1965.

⁸ *Ibidem*, s. 172.

suwa pytanie: czy opłaca się społeczeństwu ich praca oraz czy powinny pracować zawodowo poza domem. Wiadomo bowiem, że większość tych kobiet obciążona jest obowiązkami rodzinnymi i macierzyńskimi. Podjęcie pracy przez kobiety nie mające kwalifikacji zawodowych umożliwia objęcie ich dzieci opieką w żłobkach i przedszkolach. Konieczne jest zatem przeprowadzenie dokładnego rachunku efektów i kosztów pracy zawodowej kobiet w odniesieniu do kobiet mających kwalifikacje zawodowe, jak i do kobiet, które kwalifikacji nie mają.

W analizie kosztów związanych z aktywizacją zawodową kobiet zamężnych trzeba zwrócić uwagę na absencję kobiet⁹. Dotychczasowe badania wykazały, że na szczególnie wysoką absencję kobiet zamężnych wpływają przede wszystkim urlopy macierzyńskie. Z badań Z. Zarzyckiej nad absencją kobiet zatrudnionych w przemyśle wynika, że urlop macierzyński stanowi około 72% nieobecności w grupie kobiet mających dzieci w wieku 0 lat, 47% w grupie kobiet z dziećmi w wieku 0-3 lat, 37% — w wieku 0-6 lat oraz 31% absencji wszystkich kobiet w wieku 20 - 40 lat mających dzieci¹⁰. W przeliczeniu na 100 kobiet zatrudnionych w gospodarce uspołecznionej otrzymano w 1974 r. 718 dni nie przepracowanych na skutek urlopu macierzyńskiego¹¹. Jest to więc bardzo duża absencja. Wśród rodzajów absencji kobiet zamężnych należy zwrócić również uwagę na dni opuszczone na skutek opieki nad chorym dzieckiem. Z. Zarzycka zwraca uwagę, że największą absencję mają kobiety mające małe dzieci. Zagadnienie absencji kobiet zamężnych, jest szczególnie ważne przy ocenie kosztów związanych z pracą zawodową kobiet. Koszty spowodowane absencją kobiet obejmują bowiem znaczne sumy na zasiłki chorobowe.

Kolejnym istotnym elementem rachunku społeczno-ekonomicznego zatrudnienia kobiet są nakłady na budowę i eksploatację żłobków i przedszkoli. Ciągły wzrost zatrudnienia kobiet, w szczególności zaś kobiet zamężnych mających małe dzieci, pociąga za sobą konieczność rozwijania różnych form opieki nad małym dzieckiem. Z usług żłobków i przedszkoli korzystają wyłącznie dzieci kobiet pracujących zawodowo. Istniejące instytucje opieki nad małym dzieckiem mają za zadanie umożliwienie kontynuowania pracy zawodowej kobietom oraz częściowe odciążenie pracujących matek w ich obowiązkach opiekuńczo-wychowawczych. Badania przeprowadzone przez D. Graniewską¹² wykazały, że wiek ma-

⁹ B. Bzowski, J. Kossakowski, *W sprawie czynników kształtujących poziom absencji chorobowej*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1971, nr 10-11; J. Stoberski, *Absencja chorobowa kobiet*, Praca i Zabezpieczenie Społeczne 1966, nr 5; Z. Zarzycka, *Absencja a sytuacja rodzinna kobiet zatrudnionych w przemyśle*, Studia Demograficzne 1963, nr 3.

¹⁰ Z. Zarzycka, op. cit., s. 73.

¹¹ *Kobieta w Polsce*, GUS, Warszawa 1975, s. 89.

¹² D. Graniewska, *Usługi żłobków i przedszkoli jako formy opieki nad dziećmi matek zatrudnionych*, Instytut Pracy, Warszawa 1969.

tek, których dzieci korzystają ze żłobków i przedszkoli waha się w granicach 21 - 40 lat. Są to kobiety mające w przeważającej większości kwalifikacje zawodowe. W 1974 r. z usług żłobków i przedszkoli skorzystało 155,2 tys. dzieci matek pracujących, natomiast z wychowania przedszkolnego skorzystało 1,1 mln dzieci w wieku 3-6 lat. Z usług żłobków i przedszkoli rodziny korzystają na zasadzie częściowej odpłatności. Zasadniczym jednak źródłem finansowania tych instytucji jest budżet państwa. Wydatki budżetu państwa na utrzymanie żłobków wzrosły z 415 mln zł w 1960 r. do 1215 mln zł w 1974 r. Znacznie wzrosły również wydatki budżetu państwa na utrzymanie przedszkoli. Wynosiły one w 1960 r. 1123 mln zł, natomiast w 1974 r. 3208 mln zł. Są to bez wątpienia bardzo duże nakłady przeznaczone na utrzymanie żłobków i przedszkoli.

W rachunku kosztów związanych z aktywnością zawodową kobiet zamężnych nie można pominąć także nakładów na świetlice przyszkolne i domy kultury, które są ważną formą pomocy rodzicom w opiece nad dziećmi w wieku szkolnym.

Istotnym elementem składowym rachunku społeczno-ekonomicznego zatrudnienia kobiet zamężnych są nakłady na rozwój punktów zbiorowego żywienia oraz na rozwój usług takich, jak punkty krawieckie, pralnie itp.

Zagadnienie poruszone w niniejszym opracowaniu jest bardzo złożone. Przedstawione elementy rachunku pogłębione zostaną w toku dalszych badań. Głównym ich celem będzie rozliczenie szacunkowe kosztów i efektów pracy zawodowej kobiet kiedykolwiek zamężnych w wieku 20-44 lat zarówno w skali mikroekonomicznej, a więc w ramach danego przedsiębiorstwa, jak i w skali makroekonomicznej, tj. w ramach całej gospodarki narodowej.

THE ELEMENTS OF THE SOCIAL-ECONOMIC CALCULATION OF WOMEN'S EMPLOYMENT WITHIN THE PERIOD OF FAMILY DEVELOPMENT

Summary

The object of this article is the benefits and costs connected with the married women's labour in the 20-44 age group. The authoress wants to acquaint the reader with the basic elements of the social-economic calculation of employment of the women. The basic element of this calculation is the national income generated by married women in the 20 - 44 age group. In the cost analysis connected with the women's professional work attention should be paid to wages for women, costs of absence caused by maternity and care taken of ill child, building expenses of infants' nurseries and kindergartens, building expenses of services of all kind.